

סימן כ"ד

שימוש באוכל למטרות אומנות

ה' אלול תשע"ב

שבהלכות ברכות (ד', ט') כתב שאין מפסידים אוכלים דרך ביזוי ובעיטה, ומשמע מדבריו שאם הוא לא בדרך בעיטה אין בזה איסור כלל, ואם כן כשהאדם משתמש באוכל ואינו מפסידו בסתם אלא דרך שימוש, לכאורה יש להתיר את הדבר. וכן מצאנו בכמה ראשונים שאמרו שמה שהתירו להמשיך יין בצינורות לחתן וכלה הוא אף אם היין נשפך על הארץ ונפסד, שמשום שמחת חתן וכלה יש להתיר הפסד זה. ואף הריטב"א הביא הסבר זה וכתב שכן עיקר, שבקליות ואגוזים לא התירו לזורקם לפני החתן והכלה אלא בימות החמה שאינם נפסדים משום שאינם עיקר שמחת חתן וכלה, אך ביין שהוא עיקר השמחה התירו אף שייפסד. ובמגן אברהם (או"ח, קע"א, תחילת הסימן) הביא כמה ראיות שמותר לעשות צורכי האדם במשקים ואוכלים, וכן פסק בערוך השולחן (שם, סעיף ב').

אמנם כל זה לכאורה צריך עיון גדול, שהרי דברי הרמב"ם והפוסקים אין להם לכאורה מקור, ועוד, שלכאורה יש בזה סתירה מפורשת לסוגיה במסכת שבת שאמרו שם שאסור לפצוע זיתים

נשאלתי אם מותר לאדם להשתמש באוכל על מנת ליצור יצירות אומנות, שלכאורה הוא אסור משום ביזוי והפסד אוכלים.

הנה לא אאריך בסוגיות במסכת ברכות (נ':) ושבת (נ':) וביצה (כ"א:), ומה שאמרו בתוספתא ברכות פרק ד' ומסכת סופרים פרק ג' ומסכת דרך ארץ פרק ט', שבכל זה יש אריכות גדולה בדעת רבי אליעזר ורבנן ובדעת שמואל שאמר שעושה אדם כל צרכיו בפת. הסכמת הפוסקים (מלבד רבנו חננאל) הינה שיש לפסוק ולחלק בין אוכל הנמאס לאוכל שאינו נמאס, שאם האוכל נמאס אין להתיר לבזותו ולהפסידו, ואם אינו נמאס אפשר להתיר. ובריטב"א למסכת שבת (שם) כתב שאף יש לחלק בין ביזוי להפסד אוכלים, שמה שהתירו כשאינו נמאס הוא דוקא ביזוי אוכלים כגון המשכת יין בצינורות לפני חתן וכלה או זריקת קליות בפניהם בימות החמה, אך אם אף מפסיד האוכל, שאינו יכול לאוכלו אחר השימוש, בזה הכל אוסרים.

אמנם מהרמב"ם לא משמע כן,

נוהגים לעשות עמו שימוש אחר, מכל מקום כיוון שעל פי רוב משתמשים בו לשימושו המשובח אין להתחשב במנהג קצת העולם. ונראה לי שמשום כך אסרו פציעת זיתים, שאף אם יש משתמשים בהם לשימושים אחרים מכל מקום מרובם עושים שמן, וזהו שימוש המרכזי והמשובח, ועל כן אין להקל בהם.

נראה לי שמקור חילוק זה הוא במסכת סופרים, שהנהגה שם אמרו: "ואין נוהגין ביזיון באוכלין, ואין זורקין אוכלין ממקום למקום. לא ישב אדם על גבי קופה מלאה תמרים או גרוגרות, אבל יושב הוא על גבי קופה מליאה קיטנית, או על גבי עגול של דבילה, מפני שנהגו כך". ולא ראיתי במפרשים פירוש שיניח דעתי בדין זה האחרון, אך לפי דברינו הוא ברור, שעניין בזיון והפסד אוכלים תלוי אף במנהג, שכל שלא נהגו להקפיד בו אינו נכנס בגדר בזיון והפסד ואפשר להתירו. ולפי דברינו גם דברי הריטב"א לא סותרים, כמובן.

בל זה הוא דווקא במה שיש לו שם אוכל, אמנם הריטב"א למסכת ברכות הביא מי שאומר: "דחיתים לא חשיבי אוכל לגבי הא מילתא", וכך הוא בעוד כמה מקומות שרק אוכל ממש, אך כל

בחול, ולא רק לשיטת רש"י המחמירה שכתב שאף כשהשימוש לתיקון המאכל יש לאסור, אלא אף לשאר ראשונים שכתבו שמה שאסרו הוא שימוש בהם לצורכי כביסה וכו' – הרי מבואר שאסור להשתמש באוכל ולהפסידו אף לצורכי האדם. ושם נאמרו הדברים אף לשמואל המיקל לאדם לעשות צרכיו בפת, וקשה על המתירים, וגם קשה שדברי הריטב"א סותרים זה את זה.

אולם, נראה לי ליישב הכל, שאמנם יש להתיר שימוש באוכלים ואף באופן שייפסד המאכל אם עושה שימוש לצורך האדם כדרך העולם, אבל כל שאינו כדרך העולם אין להתיר. וכך היא כוונת הרמב"ם שדרך ביזיון ובעיטה אינו תלוי בדעת האדם העושה אלא בדעת העולם, שאם העולם לא מחשיבים מעשיו כבזבז והשחתה יש בזה היתר כשהוא לצורך האדם, ואם לאו אין בזה היתר אף שהוא לצורכו. ועתה מצאתי שכיוונתי לדברי המשנה ברורה (שם, סק"ג) וכהסברו בביאור הלכה (ד"ה 'לא'). אמנם נראה לי להוסיף על זה שיש לחלק בין שני מקרים שונים: מקרה אחד הוא כשדרך העולם לעשות באותו אוכל או משקה שימוש שאינו לאכילה, אך יש אף מקרה שני שבו יש להחמיר, שאם המאכל הוא משובח, אף אם יש

להשתמש בבאוכל למטרות אומנות,
אך הנראה לעניות דעתי כתבתי.

יונתן רוזנצוויג,

החופ"ק נצח מנשה, בית שמש.

סיכום הלכה מעשה: מותר להשתמש
באוכל למטרות אומנות ולהפסידו
בתנאים הבאים: (1) כשהאוכל עדיין
אינו מתוקן לאכילה, כגון חיטים,
שעדיין לא הפכו לאוכל. (2) כאשר
האוכל מוכן לאכילה אך נוהגים
להשתמש בו גם שלא לאכילה.
(3) גם כשלא נוהגים להשתמש
באוכל זה לשימושים אחרים, מכל
מקום כשמשתמש באוכל לצורך
האדם והאוכל אינו נמאס ונפסד
מהשימוש, מותר.

שלא תוקן עדיין לאכילה אין כאן איסור
בזיון והפסד אוכל, ועל כן יש היתר
גמור להשתמש בו.

לדינא, אם כן, מצאנו בזה כמה אופני
היתר: (א) כשאין האוכל מתוקן לגמרי.
(ב) כאשר האוכל מתוקן, אך העולם
נוהג להשתמש בו אף למטרות אחרות.
(ג) כשמשתמש באוכל לצורכו ואינו
נמאס ונפסד כתוצאה מהשימוש (ויש
אוסרים בלחם בכל עניין). מכל מקום
אם האוכל מתוקן ורוצה להשתמש בו
לצורך מסוים שאינו רגיל בעולם, והוא
נמאס תוך כדי השימוש, יש לאסור.

ואמנם הראוני שבשו"ת שאילת
שלמה (א', פ"ד) פסק להקל בכל אופן

סימן כ"ה

ברכה על מאכל שאינו בשר

כ"ו חשוון תשע"ב

לכבוד תלמידי...

בעניין מי שנמצא במקום סכנה ואוכל מאכל שאינו כשר, אם צריך לברך.

דין זה כבר נתבאר בשולחן ערוך (או"ח, קצ"ו, ב') שמברך על מאכל זה, אך אף שהדין דין אמת, מכל מקום אמרתי לבאר קצת דין זה וטעמו.

הרמב"ם בהלכות ברכות (א', י"ט) פסק שאין לברך תחילה וסוף על איסור, והראב"ד שם בהשגה חלק עליו וכתב שלא אסרו אלא זימון שאין צירוף למאכל של איסור, אך כל שנהנה ממנו מברך עליו. ואף שהרא"ש במסכת ברכות (ז', ב') והטור (או"ח, קצ"ו) הסכימו לדבריו, מכל מקום רוב הראשונים בתחילת פרק שביעי ממסכת ברכות הסכימו לדברי הרמב"ם, שכן פסקו הרמב"ן וריא"ז בשלטי גיבורים (שם פרק ז', אות ה') והרשב"א והרא"ה והריטב"א והמאירי, וכן נראה ברור מדברי רש"י וכן נראה אף מדברי הרע"ב בפירושו למסכת דמאי (א', ד'), וכן נראה אף מתוספות רבי יהודה

החסיד למסכת ברכות שם. ועל פי זה פסק בשולחן ערוך (או"ח, קצ"ו, א') כרמב"ם שאין לברך על איסורים תחילה וסוף.

והנה, פסקו הרא"ה והריטב"א שאף במקום סכנה אין לברך תחילה וסוף, וחילקו בין האוכל איסור או חולה האוכל ביום הכיפורים שבמקרים אלו אין לברך, לבין חולה האוכל אוכל שנתבשל באיסור שאז יש לו לברך. והבית יוסף הביא בסימן קצ"ו שכן הוא אף דעת רבינו ירוחם והרמ"ה. אמנם, בסימן ר"ד באר הבית יוסף שאין הלכה כמותם אלא כדברי הרא"ש שהחולים מברכים ביום הכיפורים על מה שאוכלים, ולכאורה דבריו תמוהים שהרי סותר עצמו, שבסימן קצ"ו פסק כרמב"ם שאין לברך על איסורים, ובסימן ר"ד כתב לעניין יום הכיפורים שיש לפסוק כרא"ש לברך על איסורים. אמנם, הבית יוסף עצמו כתב שאף הרמב"ם יודה לרא"ש בעניין יום הכיפורים, אך זה צריך עיון שהרי הרא"ה והריטב"א וסיעתם לא הבינו כך, ולכאורה היה צריך לפסוק כמותם, ומדוע נטה מעליהם הבית יוסף? וגם

הט"ז (או"ח, קצ"ו, סק"א) הקשה על הבית יוסף שפסק כרא"ש.

בזה שנראה להסביר הוא, שלדעת הראשונים שאמרו שלא לברך על האיסור הוא דין במאכל עצמו, שכיון שהמאכל אסור באכילה על כן אין לברך עליו, וזהו שחילקו בין מאכל כשר שנתבשל באיסור שמברכים עליו תחילה וסוף כיון שהוא עצמו כשר, לבין מאכל שהוא עצמו אסור באכילה כגון אוכל שאינו כשר או כגון אוכל ביום הכיפורים. אמנם, נראה שדעת

הבית יוסף שמה שאסר הרמב"ם אינו כל מאכל שאסור לאוכלו, אלא דווקא מעשה אכילה אסור, אך כל שמעשה האכילה עצמו הוא מותר יש לו לברך. ועל פי זה פסק פסקו. ובאחרונים האריכו, ואין כאן עת האסף.

בברכה,
יונתן רוזנצוויג,
החופ"ק נצח מנשה, בית שמש.

סיכום הלכה למעשה: הנמצא במקום סכנה ואוכל מאכל שאינו כשר – מברך עליו.

סימן כ"ו

ברכה על לחם העשוי חלקו מדגנים וחלקו משאר דברים

ה' דחול המועד סוכות, תשע"ד

לכבוד תלמידי, מר... מועדים לשמחה.

שאלתני לעניין עשיית לחם שחלקו עשוי משיבולת שועל, וחלקו עשוי מקמח אורז ושעועית, מה שיעור הדגנים שצריך בתערובת על מנת לברך עליו ברכת המוציא?

שאלה זו צריכה עיון, ונראה שהיא תלויה במידה מרובה בסוגיה אחת במסכת חלה, שבמשנה שם (ג', ז') למדנו: "העושה עיסה מן החטים ומן האורז, אם יש בה טעם דגן – חייבת בחלה ויוצא בה אדם ידי חובתו בפסח, ואם אין בה טעם דגן – אינה חייבת בחלה ואין אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח", ובתוספתא (ב', א') מצאנו לשון שונה קצת בשם רבן שמעון בן גמליאל: "העושה עיסה מן החטים ומן האורז, רבן שמעון בן גמליאל אומר: אין חייבת בחלה עד שיהא בדגן כשיעור, אין אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח עד שיהא בה כשיעור". והנה בירושלמי חלה (ג', ה') הביא דברי התוספתא, אך נחלקו ראשונים ואחרונים בגרסת הירושלמי שם, שיש הגורסים שמשנתנו מסכימה לתוספתא (כמובא בבית יוסף,

וכן במהרי"ט אלגאזי על הלכות חלה לרמב"ן). אמנם רוב המפרשים גורסים שהמשנה חולקת על התוספתא וסוברת שאף טעם דגן המורגש בתערובת מספיק לחייב בחלה.

להלכה פסק הרמב"ם בהלכות ביכורים (ו', י"א) שטעם דגן מספיק, והראב"ד שם השיגו וכתב שהלכה כרבן שמעון בן גמליאל, וכן סברו הרמב"ן (שם) והרשב"א בפסקי חלה (סוף שער ראשון) והאור זרוע (הלכות חלה, סימן רל"ט) ועוד ראשונים, ומהטור (יו"ד, שכ"ד) משמע כרמב"ם, וכן פסק להלכה בשולחן ערוך (יו"ד, שכ"ד, ט). והנה, במסכת זבחים (ע"ח.) נתבאר שמה שאמרו שאפילו טעם דגן מספיק הוא משום טעם כעיקר, ולפי זה לכאורה הוא הדין אף לעניין ברכה, שכל שיש טעם דגן נלך אחר הטעם. אמנם בירושלמי חלה (א', א') אמרו שהטעם הוא משום שהדגן מגרר את האורז אחריו, אך קבעו שם שרק החיטים והשעורים בלבד מגררים את האורז בלבד, וכן נראה שם (ג', ה') מדברי רב הונא שבמינים אחרים אין העיסה חייבת עד שיהא בה רוב דגן וטעם דגן.

והנה הרמב"ן בהלכות חלה שלו (ל"א:) תירץ הסתירה, וזו לשונו: "ועל הדין אורחא נמי אתמר דאף על גב דחטים גוררין את האורז, אי טעמא בטל דבר שנתבטל מעצמו האיך גורר את אחרים, אלא ודאי טעמא לא בטיל, וכיון דלא בטיל ואיחזי לאיצטרופי בדנפשיה, כגון דאיכא כזית בכדי אכילת פרס, מצטרף לכל עונשין שבתורה, לגבי חלה ומצה נמי גורר את האורז ליעשות לחם כטעמא דפרשינן". אם כן ברור שלא אמרו שם בבבלי שמדין טעם הוא, אלא שאין גרירה ללא טעם, ואם כן הכל מדין גרירה, ומה שנחלקו רבן שמעון בן גמליאל וחכמים הוא מתי אומרים גרירה, אם טעם כעיקר מספיק לכך, או שמא צריך שיעור חלה חמשת רבעים קמח.

אם כן, שהכל מדין גרירה, ברור שלדינא ברכת הלחם תלויה ברוב דגן (חוץ מבחיטים ושעורים ואורז שמספיק דגן בשיעור חלה), וכן ראיתי שכתב בגליון מהרש"א בשולחן ערוך (שם), ומה שנחלקו בזה קצת המפרשים בשולחן ערוך (או"ח, ר"ב, א') אם יש ללכת אחר הטעם או אחר הרוב הנה באמת ברור כדברי הט"ז שם (סק"א) שהולכים אחר הרוב כפי הטעם שכתב שם. עוד

יש לי להוסיף שלעניין חיוב ברכת המוציא וברכת הגפן, מה שיש צורך בטעם הוא לא משום שבטעם הדבר תלוי אלא משום שמה שתיקנו ברכה מיוחדת לְשָׁנֵי אלו הוא משום המעלה המיוחדת שיש בהם, ואין מעלה זו ללא הטעם, ולכן ודאי שצריך גם רוב וגם טעם, אולם בטעם לבד ודאי לא מספיק. מטעם זה נראה לי שאף שלעניין חלה נתבאר שבאורז עם החיטים והשעורים יש גרירה, מכל מקום לעניין חיוב ברכה לא נאמר כן כיוון שבלחם שרובו אורז אין את אותה המעלה שישנה בלחם שרובו דגן, ולכן נראה לי שגם לעניין אורז אין ברכת המוציא וברכת המזון ללא רוב דגן.

ויהי רצון שנזכה לקימת סוכת דוד הנופלת.
יונתן רוזנצוויג,
החופ"ק נצח מנשה, בית שמש.

סיכום הלכה למעשה: אין מברכים ברכת המוציא וברכת המזון אלא על לחם שרובו דגן (מלבד אם מדובר בחיטים ושעורים ואורז שאז אין צורך אלא בדגן בשיעור חלה), וגם אם טעמו דגן אך רובו אורז אין לברך עליו המוציא וברכת המזון.

סימן כ"ז

עניית אמן אחר ברכת גוי בתהליך גיור

כ"ו אדר ב' תשע"א

התוספתא איננה ברורה, וב'אור הגנוז' (אות ח') העיר שיש גרסה מוקדמת יותר שבה הרישא דומה, ואילו הסיפא באה בהשמטת המילה כותי ובתיקון זה: "המברך את השם אין עונין אחריו אמן עד שישמע כל הברכה"; ולכאורה משמע שיש חילוק בגוי בין אם מברך את השם שאז דינו ככותי, לבין אם מברך בשם שאז דינו קל מכותי (ואולי אפשר לומר שמשנתנו לא עסקה אלא בסיפא ולמעשה דין הכותי והגוי שווים), ועיין בערוך השולחן (או"ח, רט"ו, ג') שיש בדבריו משום תמיכה בגרסה זו. אמנם, בפירוש "תוספתא כפשוטה" מציע לומר שדין גוי שונה מדין כותי, שכותי הרי הוא בכלל ברכות כיוון שדינו כישראל, אך גוי כלל אינו יכול לברך, עיין שם. מכל מקום, גרסת התוספתא וכוונתה אינם ברורים כל צורכם, וגם רבי יהודה החסיד מזכירה בתוספותיו אך אינו אומר בה דבר ברור.

לעומת גרסת התוספתא, מהירושלמי ברכות (סוף פרק ח') נראים דברים ברורים: "תנא: גוי שבירך את השם, עונה אחריו אמן", אך מדברי הראשונים משמע שאף בירושלמי היו להם כמה

בישיבותי לומדים כשבעה בחורים מהעיר קייפנג שבסין, כחלק מתהליך גיור שהם עוברים, והם אוכלים ומתפללים ולומדים בישיבה. נשאלתי על ידי כמה מבחורי הישיבה אם מותר להם לענות אמן אחר ברכותיהם או לא? **שנינו** במסכת ברכות (ח', ח'): "ועונים אמן אחר ישראל המברך ואין עונים אמן אחר כותי המברך עד שישמע כל הברכה", וביארו רש"י ורע"ב כי חששו בכותי שמא מברך להר גריזים ועל כן אין לענות אמן על ברכתו אלא אם כן שמעו כל הברכה וברור שמברך לאלוקי ישראל. והנה, מהגמרא לא ברור כלל מה דין עניית אמן אחר ברכתו של גוי גמור, שכן כותי שבמשנה אינו בגדר גוי גמור (אף שהיום הרי הם בגדר גויים גמורים).

אולם, התוספתא ברכות (ה', כ"א) והירושלמי סוכה (ג', י') מתייחסים לדין זה, וזו לשון התוספתא: "עובד כוכבים המברך בשם עונין אחריו אמן; כותי המברך בשם אין עונין אחריו אמן עד שישמע כל הברכה", ומכאן משמע שדין הגוי קל מדין הכותי. גרסת

פני הדברים דבריהם הפוכים. ולכן נראה לומר, שמאחר ודברי הטור מתיישבים היטב עם לשון הירושלמי ודברים אלו מתיישבים היטב אף עם הסוגיה בבבלי, והבית יוסף השווה דברים אלו לדברי הרא"ש, פשוט כי אף הרא"ש בדברו על 'כותי' לא התכוון כי אם ל'גוי'. ועדיין, המעיין בדברי הרא"ש יראה כי העמדה זו אינה פשוטה כל עיקר, ואין כאן המקום להאריך). וכדברי הטור נראה אף לדייק מדברי הריטב"א בהלכות ברכות (ו', י"ז).

אמנם, דברי הרמב"ם צריכים עיון גדול, שהוא פסק בלשון זו בהלכות ברכות (א', י"ג): "ואם היה המברך גוי או מין או כותי או תינוק המתלמד או שהיה גדול ושינה מטבע הברכה, אין עונין אחריו אמן", ועיינתי רבות במפרשי הרמב"ם להלכה זו ומצאתי בלבול גדול בגרסאות ובהתאמת הדברים למקורות התנאיים, ובלחם משנה ובגר"א היטיבו לבטא את הדברים, עיין שם. והבית יוסף והב"ח הבינו שניהם בדעת הרמב"ם שהוא אוסר לענות אמן על ברכת הגוי אף אם שמע כל הברכה, והדברים תמוהים לעניות דעתי. יותר תמוה לי שהטור עצמו מצטט את הרמב"ם כפי שהבאנו דבריו לעיל, ומשם ברור שיש אפשרות

גרסאות, שהרי פוסק הרא"ש (ח', ה') שלפי הירושלמי מותר לברך אחר הכותי אף כשלא סיים כל הברכה משום שאין דרכו לכוון לעבודה זרה כשמברך, ומוכח שגרסתו בגמרא הייתה 'כותי' ולא 'גוי', ואף מגדיל הרא"ש לעשות בכך שסבור שדווקא בגוי יש להתמיר ולהצריך שמיעת כל הברכה (וב'תפארת שמואל' (אות ב') דן בגרסאות הרא"ש והירושלמי, עיין שם). אם כן, נפל פיתא בבירא בנוגע למקורות אלו, שקשה לסמוך עליהם בבירור, ומכל מקום פוסק רבינו יונה (מ'. בדפי הרי"ף) שיש לענות אמן אחר ברכת גוי וכותי אם שמע כל הברכה, "שמאחר ואנו שומעין שמברך על הדבר לשם – אף על פי שהוא אינו יודע מהו השם, שהוא חושב שהעבודה זרה הוא הבורא – אפילו הכי כיוון שכוונתו לשם ואנו שומעין כל הברכה מפיו, עונין אמן".

הטור (או"ח, רט"ו) פסק את דברי הירושלמי כפי גרסתנו בה, שיש לגוי עדיפות על הכותי, שעל ברכת הכותי אין לברך אלא אם כן שמע כל הברכה, ואילו על ברכת הגוי יש לברך אף שלא שמע כל הברכה משום שאין דרכו לברך לעבודה זרה (וקצת יש לתמוה על הבית יוסף שהשווה דברי הטור לדברי אביו הרא"ש ללא אזכור אפילו קל של העובדה שעל

לענות אחר ברכת הגוי. על כן, נראה כי גרסה אחרת הייתה להם ברמב"ם, וכך אף נראה מהבית יוסף, שהמעייין יראה שמשמע מדבריו שהיתה לו גרסה אחרת אף בטור, וכאילו היה משפט בדברי הטור המתייחס לדעת הרמב"ם בזה.

אך יותר תמוה שהמפרשים התעלמו מחילוקו של הרמב"ם ("ושינה מטבע הברכה") וכתבו שאינו מוזכר במשנה; ואף כי נכון הוא שאין הוא מוזכר במשנה בפירוש שהרי הרמב"ם חילק בין שינה מטבע הברכה לבין לא שינה ואילו המשנה מחלקת בין שמע כל הברכה לבין לא שמע – מכל מקום נראה ברור שהיינו הך, וכוונת הרמב"ם לפרש את חילוק המשנה, ששמיעת כל הברכה אין תכליתה אלא לוודא שלא שינה אותה. ואף שבפירוש תלמידי רבנו יונה על הרי"ף (שם) הביאו מי שסובר שעל ברכת גוי אין לענות כלל, ומפרשים רבים הבינו כי זו אף שיטת הרמב"ם, מכל מקום דברי הרמב"ם נראים ברורים למעייין.

אף על פי כן, לאחר עיון חוזר בדברי המפרשים נראה שהם פירשו את דברי הרמב"ם "ושינה מטבע הברכה" אך ורק על "או שהיה גדול" ולא על הדוגמאות האחרות שמביא הרמב"ם, ומתוך כך

נדחקו לפרש כפי שפירשו במקורות התנאיים. ואף שלכאורה אפשר לומר כי הצדק עמם, שהרי מה שפוסל את הגדול בהלכה זו הינו השינוי של מטבע הברכה, מה שאין כן בשאר המוזכרים שאפשר לומר שהם פסולים בפני עצמם – אך לפי זה הלא יקשה על הרמב"ם מהמשנה המתירה בכותי לענות אם שמע כל הברכה; וכן יקשה שאוסר לענות לגמרי אחר הקטן ולאחר מכן בהלכה ט"ו חוזר על איסור זה ואוסר לענות אמן בשעת הלימוד – והלוא כבר שנה הלכה זו לעיל, ומדוע חוזר עליה בשנית?

עוד נראית לי ראייה מוכרחת לדחות הבנה זו בדברי הרמב"ם, שהרי לפי דברי המפרשים הרמב"ם אוסר גדול שמשנה את הברכה משום השינוי, וכותי וגוי וכו' משום עצמם, אך לפי זה קשה: מדוע הזכיר הרמב"ם תינוק המתלמד דווקא, ולא הזכיר תינוק סתם? אלא שמכאן נראית לי ראייה מוכרחת לפירושנו ברמב"ם, שבא לחדש שלא רק שאין לענות אמן על ברכה ששונתה מפי גוי, כותי ואפיקורוס, אלא אף מתינוק שמנסה ללמוד לומר את הברכות בצורה נכונה וכוונתו לשמיים אין לענות אמן, וכן בגדול שטעה וכוונתו לשמיים – אין לענות אמן (ועייין במשנה ברורה

‘ועונין’) והביאור הלכה (ד"ה 'אם') הסכימו שיש להתיר בשמע כל הברכה.

והנה, אף אם נאמר שהרמב"ם אסר לגמרי כהבנת רבים ממפרשיו (ואף תלמידי רבינו יונה מעידים על שיטה מעין זו, אף אם איננה של הרמב"ם), נראה לבאר סברתו שמשווה גוי לכותי ואפיקורוס שהיא משום שלא ברורה כוונתו של הגוי לשם שמיים כלל. שאר הראשונים שהקלו יותר בגוי מבכותי סבורים שבכותי יש רגליים לדבר ועל כן מחמירים בו יותר, ולכל היותר אם משווים גוי לכותי ובשניהם מתירים רק אם שמע כל הברכה, והרי זה משום שברגע ששמעו כל הברכה יש להניח שאי־השינוי במטבע הברכה מעיד על כוונתם לשם שמיים. אולם, דעת הרמב"ם שכל עוד יש אפילו ספק ספיקא שכוונתם שלמה – יש לאסור לגמרי.

בביאור המחלוקת נראה שנחלקו בביאור כוונת עניין אמן, ואין כאן מקום להאריך במקורות, אך דיינו במה שנסביר שדעת הרמב"ם שהאומר אמן הרי הוא כמי שמשלים את דברי חברו ועל כן קודם שמשלים את ברכת חברו ומקדש את ה' צריך הוא לברר בירור יפה כי כוונתו של חברו טהורה לשמיים. מאידך, הראשונים שהקלו לא הבינו את

(סק"י) שהרגיש בדבר זה וכלל תינוק עם גדול וחילקם לחלוקה אחרת מגוי וכותי ואפיקורוס, ובמחילת כבוד תורתו לא הועיל בדבריו, שאם בא למידה זו היה לו לומר שאין חילוק כלל; אלא שוודאי שמחמת כבודם של ראשונים השאיר את החילוק על כנו באיזה שהוא אופן). וקשה לי מאוד להבין דברי מי שפירש שהרמב"ם אוסר לענות אמן אחר ברכת גוי בכל עניין, שלא זו בלבד שנראה מכל המקורות שאין זו ההלכה, אלא שאף מדברי הרמב"ם עצמו נראה לי פירוש זה קשה מאוד.

ה'ויצא מכל הנ"ל שרוב רובם של המפרשים מסכימים שוודאי אם שמע כל הברכה יכול לענות אמן אף על ברכת הגוי, ואף בדברי הרמב"ם הארכנו לבאר שנראה שכך היתה דעתו. מכל מקום, בשולחן ערוך (או"ח, רט"ו, ב') פסק את דברי הרמב"ם, ואף שבאפשרותנו לבאר הדברים על פי פירושנו ברמב"ם, הלוא מילתו אמורה בחיבורו על הטור שכוונתו לפסול אמירת אמן אחר גוי בכל עניין, וכן מוכח מהרמ"א שמוסיף שיש לענות אמן אחר הגוי אם שמע כל הברכה – שמשמע מדבריו שבדברי השולחן ערוך הבין שיש כאן איסור גמור. הלכה למעשה הסכים הט"ז (סק"ג) לדברי הרמ"א, וגם הגר"א (ד"ה

– ודאי וודאי שאין להחמיר כלל בזה, ומותר לענות אחריהם אמן בלב שלם ובנפש חפצה.

למען הסר ספק אוסיף בשולי הדברים כי מאחר שיצא הדבר מהרמ"א, ודאי שיש לפסוק לענות אמן אף אחר ברכת גוי גמור אם שמע כל הברכה, וקל וחומר שהסכימו לו רובי האחרונים שבאו אחריו, ומה עוד שודאי שיש בכך אף קידוש שם שמיים ברבים.

יונתן רוזנצוויג,

החופ"ק נצח מנשה, בית שמש.

סיכום הלכה למעשה: מותר – ויש אומרים: חובה – לענות אמן אחר ברכות הנאמרות על ידי אלו העוברים תהליך גיור, אלא אם כן יש רגליים לדבר במתגייר מסוים שאולי אין כוונתו לשמיים.

עניין האמן כהשלמה לדברי המברך, אלא כשימוש בברכת המברך על מנת לברך ברכה עצמית של העונה – אלא שאם מדובר במין, יש כאן מעין שימוש בעבודה זרה, ועל כן אמרו שלא לענות אחריו. כך נראה בסברת החולקים.

אם כן, הלכה למעשה, יש לומר שלכל הדעות בנידוננו יש להתיר לענות אמן אחר ברכת המתגיירים, ולשיטת הרמב"ם המבוארת בטור ובבית יוסף (שם) אף חייב לענות אמן, וזאת משום שאף לשיטת הרמב"ם המחמירה הרי אין לחשוש בעוברים תהליך גיור שכוונתם אינה שלמה לשמיים אלא אם כן יש רגליים לדבר וחשש סביר שאולי אין הם מבינים כראוי את תהליך הגיור ומשמעותו. מכל מקום במתגיירים אלו – שכבר שמרו על מצוות התורה במשך שנים רבות קודם בואם לארץ